

ІНОЗЕМНА ФІЛОЛОГІЯ

ВИПУСК 21

1970

НЬЮГЕЙТСЬКИЙ РОМАН ГЕНРІ ФІЛДІНГА

Народження Філдінга-прозаїка датують звичайно 1742 роком. Саме тоді був опублікований роман «Історія пригод Джозефа Ендрюса та його друга пастора Адамса». Деякі критики й досі іменують цю книгу першим романом Філдінга, тоді як за рік до виходу «Джозефа Ендрюса» Філдінг написав роман «Історія життя покійного Джонатана Уайльда Великого», який вийшов з друку лише у 1743 р.

У травні 1742 р. видавець Генрі Вудфолл оголосив передплату на ритомник зібрання «різних» (Miscellaneous) творів Філдінга: письменник був у той час особливо скрутному становищі. Серед передплатників були й аристократи, і політичні діячі, і колеги Філдінга — члени юридичних корпорацій. Навіть Роберт Уолпол, зусиллями якого автор «Опери Граб-стріта» був вигнаний з «цеху Мольєра і Арістофана», передплатив 10(!) примірників. У 1743 р. це видання було завершено. У третьому томі вміщений роман про Джонатана Уайльда. Незабаром до кінця свого життя Філдінг запропонував другу редакцію роману, яка і ввійшла потім до усіх видань творів письменника.

Треба сказати, що ім'я Джонатана Уайльда було добре знайоме англійському суспільству приблизно за двадцять років до виходу роману Філдінга. Ця людина була відома як один з «стовпів» лондонського злочинського світу. Син простих страффордширців, він зовсім молодим переїхав до Лондона, де дуже швидко за несплату боргу вперше потрапив до в'язниці. Згодом Джонатан Уайльд стає ватажком цілої корпорації злочинців. Це був незвичайний злочинець: зовні він виглядав джентльменом, надавав великого значення манерам і «техніці юридичної безпеки». Остання обставина не врятувала його в решті решт від рук закону, і, відсидівши деякий час у ньюгейтській тюрмі, 24 травня 1725 р. Джонатан Уайльд закінчив життя на Тайбернській шибениці.

Ще за життя про цю людину склалися легенди, а після смерті він не раз приваблював увагу літераторів. Данієл Дефо написав свій «Правдивий і непідробний нарис життя та діянь небіжчика Джонатана Уайльда», — незабаром після страти загальновідомого злочинця, а потім уже в більшому обсязі — «Життєпис Джонатана Уайльда». Пема сумніву, що «у спорідненні» з Уайльдом були і два персонажі «Жебрацької опери» Джона Гея: Пічем і Мекхіт.

«...Якщо б історія Джонатана Уайльда залишилася в тому вигляді, в якому виклав її Дефо, — писав відомий дослідник Вілбур Кросс, — її давно би вже забули...»¹ З цим твердженням можна погодитися. Один з засновників «ньюгейтської школи роману» Дефо в нарисі про

¹ Cross W. *The History of Henry Fielding*, v. 1, New Haven, 1918, p. 408.

Уайльда постає як публіцист-фактограф. Навіть псевдонім, який обрав Дефо для другого нарису — «Х. Д. покійний судовий клерк», — свідчить про бажання письменника добитися протокольної правдоподібності у викладі історії Дж. Уайльда. Завдання Філдінга зовсім інше.

Він не хотів підходити до цього матеріалу, як «той славетний історик (натяк на Дефо. — М. С.), який має доступ до оригінальних документів і протоколів...»² Дефо бачив у долі Уайльда цікавий, гідний реєстрації випадок. Для Філдінга славнозвісний злодій цікавий як прототип, а його доля — як зразок долі «великої людини». Очевидно, Філдінг, який, на відміну від Дефо, не був дилетантом в юриспруденції, вивчив у подробицях справу Дж. Уайльда. Проте деталі його цікавили мало, і він не зупинявся іноді перед порушенням історичної достовірності. Справа Уайльда давала найбагатший матеріал для алегорій, а Філдінг, як і його попередник у драматургії Гей, прагнув у цьому випадку до алегоризму. За характером зображувальних засобів «Джонатан Уайльд» — сатирико-алегоричний роман.

Кому ж адресувалися сатиричні удари Філдінга? Навряд чи Філдінг намагався розвінчати культ овіяного ореолом блатної романтики Уайльда, як вважає Дж. Хайет;³ у сатирика була інша мета. В XI главі роману є зауваження про двох «великих людей», які рубають один одного на сцені, розважаючи публіку. Натяк був зрозумілий — це вігівський прем'єр Роберт Уолпол та лідер опозиції Вілмінгтон. З пергівський прем'єр Роберт Уолпол та лідер опозиції Вілмінгтон. З першим з них ще у 30-ті роки у Філдінга були зіткнення, він і був основним об'єктом атак автора «Джонатана Уайльда», який вирішив провести сатиричну паралель між долями вправного злодія і досвідченого політика. Між іншим, ще до філдінгівського «життя» аналогія Уайльд-Уолпол проводилася і в періодиці, і в художній літературі: зокрема, вона є у поезії Свіфта «Балада Блускіна» (ім'я Блускіна зустрічається і в «Джонатані Уайльді»). Звичайно, в 1743 р. після поразки своєї партії, Р. Уолпол міг передбачити, що у тритомнику Філдінга щось «перепадє» й на його долю, і передплата десяти примірників була нічим іншим як *bonne mine à mauvais jeu*.

Завдання — створення сатирично-алегоричного образу Уолпола — Філдінг уже розв'язував у драматургії. Можна згадати і «Тома Тама Великого», і «Оперу Граб-стріта», і «Історичний щорічник за 1736 рік». Але цього разу завдання виявилось складнішим і насамперед тому, що в героя було два прототипи: реальний Уайльд і Р. Уолпол. До того ж автор прийшов до прози від драматургії, що не могло не відбитися на формі роману, яка в свою чергу виявилася дуже активною.

Згадаймо, наприклад, що у «Джонатані Уайльді» Філдінг вперше (!) в англійському романі пише від третьої особи. Отже, автор міг не обмежуватися службовими ремарками і не чекати «прихильності» того чи іншого персонажа, а сам висловитися з приводу героя, свого часу, своєї країни. Так, з'являються у книзі авторські відступи — роздуми; вони ще не такі великі, як в «Історії Тома Джонса», але привертають до себе увагу. Такими авторськими роздумами відкривається перша глава, яка цілком складається з міркувань про «великих людей». Тут даються взнаки авторська іронія і сильніші у порівнянні з драматичними памфлетами узагальнення. Саме це зробило риторичну главу, яка трохи нагадує памфлет, цікавою не тільки для часів Філдінга, але й для наступних епох, коли рідкі знавці пам'ятали, хто такий був сер Роберт Уолпол.

У першій главі йдеться не про поодинокі, а про загальне. Зачин твору визначив певною мірою його характер. Тяжіння до соціального

² Cross W. L. The History of Henry Fielding, v. 1, 415.

³ Hight J. The Anatomy of Satire. Princeton University Press, 1962, p. 219.

узагальнення обумовило певний характер еволюції в задумах письменника: від однозначної алегорії — до багатозначного гротеску.

Провідна соціально-етична проблема роману постає вже у вихідній антитезі — протиставленні величі і добрості. «...Не може бути двох речей більш різних, — твердить автор, — бо велич завдає людству всілякого лиха, а добрість усуває його...»⁴

Ставлячись скептично до звершень «великих» історичних осіб, Філдінг влаштовує їм щось подібне до перевірки на людяність. І цієї перевірки не витримують ані македонець Александр, який «позбавив життя величезну кількість зовсім невинних людей», ні могутній Цезар, який «знищив вільності своєї вітчизни і обманом та насильством поставив себе головним над рівними...»⁵ Під такими твердженнями про великих імператорів і полководців охоче підписалися б і сатирики ХХ століття, наприклад, апокрифіст К. Чапек або Б. Шоу, в передмові якого до п'єси «Дім, де розбиваються серця» є аналогічні думки.

До речі, зіставлення Філдінга з Шоу зустрічаємо у монографії А. Кеттла «Інтродукція до історії англійського роману». Кеттл — мало не ототожнює сатиричні манери автора «Джонатана Уайльда» і творця «Неприємних п'єс»;⁶ англійський професор підкреслює, що обидва письменники зображують не окремі випадки, але «символи прогнилого соціального ладу», а самі твори мають відверто раціоналістичний характер. В аналогічності сатиричного завдання двох класиків англійської літератури, яких розділяє півтора сторіччя, легко переконатись, але говорити про «схожість методів» було б, на нашу думку, перебільшенням. У Шоу головний герой не міссіс Уоррен, але її ганебна професія, дуже характерна (у різних варіаціях) для англійської дійсності кінця ХІХ ст. Не обвинувачувати зовсім достовірно виписану міссіс Уоррен, а показати всеосяжність її професії — ось головна мета Шоу. Філдінга цікавить не професія Уайльда, а моральне обличчя центрального героя, яке виявляється у вчинках. Тут не все достовірне, як у Шоу, — Філдінг вдається й до гіперболізації, щоб відтворити квінтесенцію величі в одній особі, створити модель великої людини.

Не тільки людська індивідуальність, але насамперед обставини соціального життя визначають еволюцію філдінгівського героя. Він стає «мазом» не стільки з природної схильності чи за філософічною логікою шекспірівського Автоліка, скільки під тиском життєвих умов. Можна згадати хоча б вплив, який мав на юного Уайльда великосвітський Мефістофель — граф де Ла Рюз.

Уайльд не відразу стає Джонатаном Уайльдом Великим, але, ставши ним, міцно тримається свого морального кодексу, еластичності якого позаздрили б і Пічем, і Локкіт. Повне уявлення про цей кодекс можуть дати максими Уайльда наприкінці книги або його монолог про честь у ХІІІ главі. Якщо сер Джон Фальстаф оголосив безпідставним саме поняття «честь», то герой Філдінга пропонує релятивну інтерпретацію цього поняття: «Людина честі — це той, кого називають людиною честі; поки його так називають, він таким і залишається — але не більш того...»⁷. Така формула честі є наріжним каменем цілого вчення — «мазизму» — ідеології «великих людей».

Читаць помиляється, якщо вирішить, що «мазизм» поширений лише у світі лондонського Сохо; навпаки — письменник намагається показати, наскільки більше поширена ця ідеологія у суспільстві, особливо

⁴ Н. Fielding. The Works in 8 vol., v. III, Ind., 1771, p. 407.

⁵ Ibid.

⁶ А. Кеттл. Введение в историю английского романа. «Прогресс», М., 1966, стор. 62.

⁷ Н. Fielding. The Works, v. III, p. 449.

в його вищих сферах. Мотив аналогії між двома світами: кримінальним і офіційно-бюрократичним, — який зустрічався ще у Гей, — знаходимо й у Філдінга.

Так, у будинку шерифа Снепа важко розібратися, хто полісмен, а хто злодій. Нарешті, говорячи у IV главі другої книги про «справді великих людей», Філдінг ставить до одного ряду завойовника, тирана, державного діяча і «маза».

Соціально-викривальний характер мають і численні алегоричні ситуації в романі. У зграї Уайльда дві партії — «Торі-рорі горлодери» і «веги круглоголові», в яких різні принципи, тобто різні капелюхи⁸. У цій главі «Про капелюхи» є явний перегук з першою частиною «Мандрів Гуллівера». Недарма Колрідж вважав, що радикалізмом «Джонатан Уайльд» мало не перевершує книги самого Свіфта! Філдінг у цій картинці не тільки ставить обидві партії на одну дошку, але ще й відверто говорить (у зверненні Уайльда до прихильників двох групувань) про можливість згоди між двома партіями в тому випадку, якщо здобич буде поділена рівно.

Ще гостріша сатира на партійні нрави міститься у главі «Цікаві анекдоти з історії Ньюгейта». Боротьба Уайльда з Джонсоном за гегемонію в Ньюгейті є сатиричною проекцією державної системи. А еволюція Ньюгейта під керівництвом Уайльда, напевно, нагадувала сучасникам про безмежне поширення корупції в Англії за Р. Уолпола.

Навряд чи доцільно аналізувати політичну сатиру Філдінга, виходячи з його власної партійної позиції. Парадоксально, але Філдінг був вігом, партію яких очолював Роберт Уолпол, він же — дворецький-шахрай Робін, він же — Том Там Великий (перший сатиричний образ «великої людини» в творчості Філдінга). Та і про всю партію вігів — «вегів круглоголових» — сказано небагато приємного. Боротьба Уайльда і Джонсона в тюрмі могла викликати у сучасників асоціацію з парламентською боротьбою між Уолполом і Вілмінгтоном; але тоді в Уолполі слід визнати прототип не Уайльда, а Джонсона, якщо звірити черговість правління вигаданих персонажів та реальних політичних лідерів. Ні, однозначному тлумаченню роман Філдінга не піддається. Кар'єра Уайльда з усіма її атрибутами — вбивствами, шантажем, зрадою друзів тощо — модель політичної кар'єри не тільки Р. Уолпола, але будь-якої «великої людини».

Арнольд Кеттл вважає одним з недоліків роману «нескінченне протиставлення «величчю» та «добрості»⁹, не знаходячи у Філдінга чіткості в розумінні класової природи цього конфлікту. В цьому обвинуваченні важко не почути відгуків вульгарного соціологізму. Саме в принциповому протиставленні «добрості» і «величчю» виявляється радикалізм та соціальна безкомпромісність Філдінга, як би оптимістично не дивився він на світ. Протиставлення «тих, хто трудиться», «тим, хто користується з чужої праці», хоч воно й епізодичне, дає уявлення про коріння майнової нерівності. Але для нього важливіше інше протиставлення — протиставлення людей абсолютно безпринципових, тобто «великих», людям з міцними моральними переконаннями. І те, що до першої категорії Філдінг відносить державних та політичних діячів, зробило цей роман актуальним не тільки для часів Уолпола.

Засоби, якими користується Філдінг для характеристики «великих», різноманітні. Візьмемо, наприклад, його улюблені тропи — паралелізм і порівняння. З ким же порівнюються державні діячі? З вовками, зі злодіями і т. ін. Про «великих» говориться, що неписьменність для них не сором, а навпаки — звичайне явище. Загалом, ніяких ілюзій щодо

⁸ H. Fielding. The Works, v. III, pp. 482—483.

⁹ А. Кеттл. Введение в историю английского романа, стор. 64—66.

«сильних світу цього» у Філдінга немає. Навіть «мазу» надає він перевагу перед державним діячем: першого, хоч після страти пожаліють, а другий і після закінчення своєї кар'єри оточений презирством. І кульмінацією філдінгівського суду над «великими» є твердження з XIV глави першої книги: «... Коли я подумаю, як знищуються цілі народи для того лише, щоб пролила сльози одна велика людина, — але не з того, що ним знищено таку безліч, а з того, що більше немає народів, які б він міг знищувати, — тоді справді я готовий побажати, щоб природа звільнила нас від цього свого шедевра і щоб жодна велика людина ніколи не народжувалася на світ»¹⁰.

Крім Колріджа, в XIX ст. багато європейських письменників захоплювалися «Історією Джонатана Уайльда Великого», серед них Байрон, Гейне, Теккерей. Але навіть апологети Філдінга не могли не визнати слабких місць роману, які пов'язані з зображенням добросердого Хартфрі і його родини. Ця сентиментальна історія погано монтується з сатиричною розповіддю про Уайльда і створює немов би зайвий, другий план у книзі, цільність якої порушується.

Шасливий кінець погано в'яжеться з усім змістом роману. В «добрий рок» родини Хартфрі віриться значно важче, ніж в історію піднесення Джонатана Уайльда, а еволюція Ньюгейта під впливом Уайльда більш достовірна, ніж утопія (а Іа свіфтівський Бробдінгнер), яку оповідає міссіс Хартфрі.

Віра у поступовий соціальний прогрес та добру долю для добрих людей і викликала до життя не дуже необхідний другий план роману. Пер Декс, звичайно, правий, коли називає Філдінга «справжнім оптимістом», але він, на наш погляд, безпідставно визначає оптимізм письменника, як оптимізм «політичного борця»¹¹. Філдінг був більшим оптимістом, ніж його великий вчитель — автор «Казки про Бочку». Він не мав особливих симпатій ні до «політиків з кавярні», ні до політичних борців — різновиду великих людей. Його оптимізм зовсім іншого походження; він вірить у сили «тих людей, чиї дії диктуються загальнолюдськими почуттями і в кого біди ближнього викликають співстраждання, хоча б той належав до народу, чий король посварився з їхнім власним монархом...»¹² Гуманізм автора є ґрунтом, на якому виростає віра в те, що «не всі здібні бути негідниками».

Ще Діккенс зауважив, що згодом після того, як Філдінг описав Ньюгейт, ця тюрма припинила своє існування. Але ньюгейтський роман, що його створили Дефо і Філдінг, продовжував розвиватися. При вживанні терміна, який ввів до літературного вжитку Теккерей, як правило мається на увазі не тематика романів (романи про Ньюгейтську тюрму), а *тип* роману, який було відкрито англійським просвітництвом і сприйнято письменниками дев'ятнадцятого і навіть нашого століття (згадаймо хоча б «Трьохкопійчатий роман» Б. Брехта).

Д. Дефо у романі «Полковник Джек» і менше у «Молль Флендерс» частково іде за традиціями пікарескої повісті. У відтворенні оточення своїх героїв, а також їхнього внутрішнього життя Дефо намагається досягти максимальної правдоподібності.

Для Філдінга правдоподібність історії Уайльда була не так важлива, він не зупинявся перед гіперболізацією і навіть гротеском. Його герой, звичайно ж, пікаро, який належить новій цивілізації — пікаро нового типу. В його долі істотні не вчинки і навіть не окремі роздуми, але взаємозв'язок між ідеологією і поведінкою — те, що деякі дослідники називали б «структурою образу».

¹⁰ H. Fielding. The Works, v. III, p. 453.

¹¹ П. Декс. Семь веков романа. Изд-во иностранной л-ры, М., 1962, стор. 189.

¹² H. Fielding. The Works, v. III, p. 504.

Моделюючи шлях «великої людини», сатирик проектує цю долю на ньюгейтському тлі. Ця несподіванка приводить до своєрідного «ефекту відчуження» у прозі. Тій же меті сприяє розповідь від третьої особи, імені зі значенням (Хартфрі, Файрблад, Френдлі та ін.), авторські відступи, драматизація дії (так, XIII глава четвертої книги містить діалог, який написано у драматичній формі), співставлення непорівнянного і т. ін. Якщо подружжю Хартфрі — між іншим, єдиним персонажам книги, що не мають прототипів у реальній історії рецидивіста Уайльда, — читач може співчувати, то над долею Уайльда і життям Ньюгейта читач роздумує, стежачи за авторськими порівняннями і знаходячи нові паралелі. Не можна не відзначити раціоналістичну природу узагальнення у цьому романі — узагальнення, яке входило до авторських планів.

Визначаючи жанрову специфіку «Джонатана Уайльда», один із сучасних дослідників Ендрю Райт пише: «Джонатан Уайльд» не роман і не психологічна повість, це трактат¹³. Райт, як і деякі інші критики, правий, вказуючи на безліч риторики в романі, але з визначенням «трактат» важко погодитися. Жодний авторський відступ, жодний монолог Уайльда не є самоцільними і не випадають з основного плану.

У своєму останньому романі «Амелія» Філдінг теж зобразив тюрму, проте цього разу не в алегоричному, але у соціально-психологічному ключі. До речі, там він ближчий до Дефо, ніж у «Джонатані Уайльді». І все ж навряд чи можна більш традиційну «Амелію» зарахувати до «ньюгейтської школи роману» з такими ж підставами, що і «Джонатан Уайльд»; так само і «Посмертні записки Піквікського клубу», незважаючи на описи тюрми, не можна зарахувати до згаданої школи, до якої, безперечно, відноситься «Олівер Твіст».

Від ньюгейтського роману Діккенса більш раціоналістичний твір Філдінга відрізняється ще однією важливою якістю — відвертою публіцистичністю (зауважимо, що критико-реалістичний роман середини минулого століття відступає від цього, але мистецтву XX ст. ця властивість надзвичайно близька). Саме публіцистичність, неповторна філдінгівська іронія у сполученні з найширшими узагальненнями наближує цей твір до сьогодишньої читацької аудиторії. І серед ідейно-художніх відкриттів, що їх зроблено в «Історії життя Джонатана Уайльда Великого», першим слід назвати те, на яке звернув увагу Ральф Фокс у своїй праці «Роман і народ»: «Філдінг був першим англійцем, який зумів усвідомити, що справа романіста — говорити правду про життя, і він по-своєму її сказав. У «Джонатані Уайльді» він сказав її так, як не зумів сказати ніхто, ... з нестримним і лютим гнівом, який живе й досі, бо це людський гнів, збуджений видовищем людського пригноблення»¹⁴.

M. SOKOLYANSKY

THE NEWGATE NOVEL BY HENRY FIELDING

Summary

Henry Fielding's novel «The History of the Life of the Late Mr. Jonathan Wild the Great» is analysed in this article. We treat the novel as a social allegory and underline the links between «Jonathan Wild» and Fielding's comedies. The special attention is paid to the swifian tradition in this book of Fielding.

Besides the satirical direction and actuality of the novel its genre peculiarities present one of the principal problems in this article.

¹³ Wright, A. Henry Fielding. *Mask and Feast*, Lnd., 1965, p. 45.

¹⁴ Ralph Fox. *The Novel and the People*. M., 1954, p. 94.